

UPRAVLJANJE EKONOMSKOM NAUKOM

MANAGEMENT OF ECONOMICS SCIENCE

Originalni naučni rad

DOI 10.7251/POS1106007R	COBISS.BH-ID 2909720	UDK: 330.1:005.96
-------------------------	----------------------	-------------------

Prof. dr Žarko Ristić¹, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka

Sažetak:

Problemi razvoja i uloge nauke u privredi i društvu jesu posledica dugog zastoja kritičke bespoštednosti, posrtnja u razvoju autentične teorijske misli, idejne ogr ezlosti u rutinerstvu i pragmatizmu, i mentalne samouverenosti i zaljubljenosti u sebe. To je dovelo do deformacije naučnoistraživačkog rada i degradacije nauke, koja se voluntaristički prilagođavala zahtevima političkih centara. Stoga danas plaćamo danak za improvizatorstvo, za imitatorstvo, za neinventivnost.

U ekonomskoj nauci naširoko su procvetali lažno-kritički radikalizmi prema društvenoj, ekonomskoj i socijalnoj stvarnosti, ali i sa izuzetno rafiniranim apstrahovanjima sopstvene nedoraslosti da se visokostručno i visokoekspertske uhvate u koštac sa izazovima vremena. Stvaralačkog tu nema ništa (izuzev ukoliko se jalovost ne reinterpretira kao doprinos); a ako ga, tu i tama ima, onda je to pregršt racionalnog sa ogromnom količinom jalovine u inače plitkim istraživanjima. Snaga "nauke" jedino se ispoljava ako "istrčali" pojedinac dobro "nasedne". Tada nastupa pravo etiketiranje i gaženje bez milosti i po cenu sahranjivanja. Nauka i njeni predstavnici su, dakle, samo tada moćni.

Ključne reči: makroekonomija, menadžment znanja, ekonomski agregati, kriza nauke, naučnoistraživački rad

¹ Prof. dr Žarko Ristić, Mob: +38163/233-090, E-mail: profesor@zarkoristic.com

Abstract:

The problems of development and the role of science in economy and society are a consequence of a long absence of critical objectivity, halt in development of authentic theoretical thinking, thought routine and pragmatic ideas and mental confidence and self-absorbedness. This led to the distortion of scientific work and research, as well as to the degradation of science, which, voluntarily adapted to the needs of political centres. Thus, today we pay the price for improvisation, imitations and lack of inventiveness.

In economic science, the false critical radicalism towards social and economic reality has blossomed; along with the exquisitely refined abstraction of self immaturity to highly professionally deal with the challenges of the time we live in. There is nothing creative in it (except if the barrenness is interpreted as a contribution); even if there was a little bit of creativity here and there, it is the handful of the rational and a large quantity of barrenness, in the usual shallow research. The force of „science“ can only be manifested if the lone individual is well taken in. Then the labelling begins, along with the merciless degradation, even burial. Science and its representatives are, therefore, mighty only in that case.

Key words: *Macroeconomics, knowledge management, economic aggregates, the crisis of science, scientific research*

I

Intelektualna pometnja među akademskim ekonomistima, koji neograničeno veruju u delotvornost svojih teorija, dovela je do prave zbrke u pogledu uzroka inflacije i krize. A kada nema saglasnosti među ekonomistima, oficijelni kreatori ekonomske politike obično ne znaju šta da preduzmu u otklanjanju uzroka i saniranju posledica.

Trzavice potresaju ekonomsku nauku, i to upravo sada kada se ekonomisti trude da budu na dobrom glasu; oni čak i drskošću čuvaju svoje akademske visove konvencionalnog modela ekonomije ponude versus tražnje. Ali, ekonomisti u suštini nisu na dobrom glasu, jer se uporno trude da dokažu da se Zemlja okreće oko Sunca, a ne da odgovore na pitanje zašto je ekonomska profesija skrenula u okean sa opasnim strujama i virovima.² Ekonomska teorija je odavno prestala da reprezentuje skup radnih hipoteza o ponašanju privrede u realnom svetu, pošto su se profesionalni ekonomisti okrenuli teoriji licitacije

² L. C. Thurovv, *Opasni tokovi razvoja ekonomske teorije*, Centar za kulturnu delatnost, Zagreb, 1987. str. 13.

cena preko političkih funkcija.

Svaki ekonomista danas zna da nešto nije u redu sa makroekonomijom, jer više nije kadar da shvati agregtne probleme niskog privrednog rasta, visoke inflacije i rastuće nezaposlenosti, a kamoli da njima upravlja u željenom pravcu. Makroekonomija je tako postala nesigurna iz razloga što se zasniva na nezdravoj mikroekonomskoj teoriji. Zato i jedna i druga ekonomska disciplina nisu sposobne da reaguju na šokove, jer napetosti postoje između njih samih. To nimalo ne služi na čast ekonomskim teorijama čiji se tvorci zaklanjaju iza sopstvenih konstrukcija za preduzeće i privredu ispod staklenog zvona.

Dominirajuća ekonomska teorija nije dinamična. Ekonomisti stoga nisu sposobni da prate privredna zbivanja tokom vremena. Zato nastaje sveopšta pometnja među neuspešnim ekonomistima u ekonomskim događajima. Dijametralno suprotna ekonomska gledišta, u inače neeksperimentalnoj ekonomskoj nauci, idu čak dotle da otkriju problem "da li se uopšte nešto zna". Stoga se i insistira da se stvarnost prilagodi ekonomskoj teoriji, pošto su sve naučne prognoze o ekonomskim događajima u praktičnom svetu pogrešne.

Ekonomisti ne teže redukciji ekonomske nesigurnosti uz pomoć države u formi podsticaja delovanja na privredni rast. Intervencije države ne shvataju se kao preuzimanje ekonomskih jemstava i garantovanja socijalnog mira preko monetarnih i fiskalnih pravila. Ekonomisti se, pored toga, neangažovano zalažu za ukidanje tradicionalne razdvojenosti politike konjunktura i politike rasta kako bi se jasno pokazalo da stabilizaciona politika omogućava planiranje ekonomskih tokova i "hvatanje" jaza između ponude i tražnje.³ Ekonomisti ne mogu da reše metodski sukob u teoriji u smislu povezivanja mikro- i makroanalize, prvenstveno usled odsustva ubedljive teorije formiranja cene i dohotka. Tu ne pomaže ni tzv. nova kejnzijanska mikroekonomika niti tzv. nova neokejnzijanska makroekonomika. Razlike između valrasijanskih stavova, koji teže da makroekonomiju prilagode mikroteoriji, i kejnzijanskih teorija, koje teže da mikroekonomiju prilagode makroteoriji, tako ostaju bez nove racionalne formulacije, jer je ekonomska nauka sklona da se bavi uzvišenim temama bez kontakta sa praksom. Zato je naša ekonomska

³ Ekonomske analize: Perspektive konjunkturnih istraživanja, Ekonomska politika, br. 1871. od 8. februara 1988. str. 51.

nauka nalik na onoga ko "traži izgubljeni novčanik upravo onde gde ulični fenjeri osvetljavaju ulicu umesto u tamnom uglu gde je novčanik nestao."⁴

Sve namere naših ekonomista su provokativne za javnost čim se preokupiraju za probleme efikasnosti instrumentarijuma ekonomske politike u suzbijanju inflacije. Ekonomisti u traganju za odgovorom u suzbijanju inflacije pokreću sve mere: smanjenje potrošnje, redukovanje stope monetarnog rasta, smanjenja poreza i doprinosa, redukovanje javne potrošnje, uvođenje široke kontrole cena i ličnih dohodaka, instituisanje realne kamatne stope i realnog deviznog kursa, smanjenje investicija, restrikcija uvoza, revalorizacija (indeksacija) i sapinjanje efektivne tražnje bez povećanja realne ponude. U igri su, dakle, gledišta četiri velike škole: neoaustrijanci, postkejnzijanci, neoklasika i marksisti, čiji se stavovi međusobno razlikuju u pogledu najvažnijih makroekonomskih problema: novac, ravnoteža, očekivanja i mikroosnove. U osnovi, na površinu izbijaju dva modela mišljenja, i to: kartezijsko-euklidovski i vavilonski. Marksisti, postkejnzijanci i neoklasici, uvažavajući istorijsko vreme, skloni su vavilonskom holizmu i odbacivanju rigoroznih teorijskih modela u korist klasa (marksisti), institucija i grupa (postkejnzijanci) i inicijative pojedinaca (neoaustrijanci); dok su neoklasici (teorije opšte ravnoteže) skloni euklidovsko-kartezijskom redukcionizmu i dualizmu, koji zamenjuje istorijsko vreme i socijalni milje (Sh. Dow).

A to je suprotno od stavova neoklasične matice, koja nauku određuje na osnovu Poperovog internacionalističkog i nacionalnog pristupa napretku, koji implicuje strogo razgraničenje nauke od nenauke, razlikovanje opservacija od teorija i kumulisanje znanja. Pri tome, različita mišljenja u nauci po definiciji treba da predstavljaju prirodnu pojavu u civilizovanom svetu iz razloga što je to jedini i osnovni komunikacijski kanal na putu razvoja naučne misli.

Ekonomska teorija je veoma značajna iz dva jednostavna razloga, i to: (1) zato što objašnjava funkcionisanje privrede i (2) zato što predstavlja okosnicu formulisanja ekonomske politike. Ekonomska teorija ne bi bila toliko "teška i komplikovana" da ne zbunjuje javnost istovremenim postojanjem različitih i međusobno suprotstavljenih teorija o istom fenomenu ili jedna jedina monistički usaglašena teorija o brojnim pojavama međusobno kontradiktornim. Razgraničenje onog

⁴ Ibidem, str. 52.

što je trajno i prolazno, razlučivanje istine i retorike, utvrđivanje empirijskog i hipotetičkog, identifikovanje pozitivne heuristike rađanja novih hipoteza (i teorija) i degenerisanih pojedinačnih teorija u strukturi tzv. lakatoševog naučnoistraživačkog programa, otkrivanje vremenske i prostorne lokacije pojedinačnih teorija u grozdovima teorija jeste neophodnost filozofije ekonomske nauke sa tzv. tvrdim jezgri u mikroekonomiji (individualizam, racionalnost, privatna svojina, tržišna privreda) i makroekonomiji (državna intervencija, monetarna i fiskalna politika, politika dohodaka, strukturalna i tehnološka strategija). Činjenica je, međutim, da je ekonomija "meka" nauka sa nižim stepenim rigoroznosti u odnosu na prirodne nauke.⁵ To, pak, nameće potrebu objektivne i empirijski utemeljene metodološke procedure pomoću koje je moguća evolucija različitih ekonomskih teorija. Nemogućnost davanja definitivnih odgovora mora se ipak pripisati postojanju konfliktnih teorija, koje valja analizirati sa stanovišta njihove unutrašnje koherentnosti i spoljašnje konkurentnosti. Uspon novijih modela filozofije ekonomskih nauka vezuje se za ograničenost i prevaziđenost induktivnog mišljenja, gde je skok od empirijski verifikovanog posebnog slučaja ka teorijski izvedenoj opštoj hipotezi ili teoriji apriorno postavljen. Najvažniji nedostatak je ipak agregiranje empirijski potvrđenih pojedinačnih iskaza u opšti model. Labavost induktivističko-instrumentalističkog mišljenja isprovocirala je rađanje tzv. Popperovog načela falsifikovanja po kome se dobacuje činjenica "da je teorija tačna ako je dokazana" i prihvata princip "da teorija nije netačna dok nije osporena".

Makroekonomija je prvenstveno nauka o ekonomskoj politici, koja se predominantno oslanja na monetarnu i fiskalnu politiku, na politiku dohodaka i na strukturalnu politiku.⁶ A da li se naslanjati na novac i primat davati nominalnim varijablama ili se pak oslanjati na budžet i poreze i prvenstvo dati realnim varijabilama, sve zavisi od opcije iz središta monetarističko-kejnzijanske kontroverze.⁷ No, redukcionistički pogled na svet naše "moderne" ekonomske nauke razara tradicionalne vrednosne sisteme i na taj način degradira sopstvenu validnost. U saradnji sa "etosom industrijalizma" ju-nauka je već imala razorne efekte na prirodnu sredinu i iracionalan odnos prema bogatstvu, ali na supstanciju ekonomskih znanja visokostručnog kadra.

⁵ J.Glass i W.Johnson, Economics - Progression, Stagnation or Degeneration, Harvester - Wheatsheaf, London, 1989

⁶ T. Dornburg, Macroeconomics, McGraw Hill, N.York, 1987

⁷ Dr Ž. Ristić i dr S. Komazec, Menadžment ljudskih resursa, ABC Glas, Beograd, 1993.

Potreba "transformacije ekonomske teorije" nagnala je savremene teoretičare da u postmodernoj ekonomiji unesu koncept noosfere, koji reflektuje koncept globalnog lumanizma i koji nominuje studijom evolucije biosfere na kome čovek postaje svestan sposobnosti da utiče na njenu evoluciju. Razni fundamenti noosfere nalaze se u ideji o jedinstvu prirode, zemlje i kosmosa, ali i u ideji o njihovoj koevolutivnoj međuzavisnosti. U tom kontekstu čovek prihvata odgovornost za taj dalji razvoj, koji implicira formulisanje strategije korišćenja prirodnih izvora i menjanja i usavršavanja svoje institucije⁸. Epoha noosfere jeste postmodernizam i vera u globalni humanizam i racionalizam, ali bez mirenja sa slomom ljudskog uma. Stoga se moderna ekonomija može inovirati sa istorijskog, socijalnog, političkog, filozofskog i ekološkog stanovišta.

Ekonomija se po pravilu definiše kao nauka o alternativnom korišćenju retkih resursa sa mikroekonomskom analizom (koja proučava tražnju, ponudu i cene i troškove) i makroekonomijom (koja u svom središtu drži analizu nacionalnog dohotka i principe ekonomske politike). Ekonomija, kao takva, implicira načelo homogenosti po kome su relativne i apsolutne cene razdvojene kao u valrasijanskom modelu.⁹ To pak za ekonomsku politiku znači da se monetarnim impulsima, kamatama i ponudom novca ne može uticati na relativne cene. Monetaristi, prihvatajući ovu postavku, smatraju da se novčanom iluzijom na kratak rok mogu nominalnim impulsima izazvati realne promene. Kejnesijanci se pak nalaze na sasvim drugačijim pozicijama pošto smatraju da i na dugi rok deluje novčana iluzija i da se dinamiziranjem agregatne tražnje može permanentno povećavati proizvodnja i zaposlenost. U makroekonomskoj politici svaka monetarna ekspanzija izaziva rast dohotka, pad kamata i rast inflacije. U slučaju fiskalne ekspanzije rastu i kamate i inflacija. U tom kontekstu, razlike između kejnesijanaca i monetarista mogu se čak i slikovito prikazati poput razlike između horizontalaca i vertikalaca, kejnesijanci su horizontalisti, pošto polaze od horizontalnih krivih TS (odnosno AS), gde je moguće dinamiziranjem tražnje povećati dohodak i bez rasta cena i kamata. Monetaristi su pak vertikalisti, jer polaze od vertikalnih krivih LM, gde dolazi samo do rasta cena i kamata bez željenih efekata rasta dohotka i zaposlenosti. No, isključivim osloncem na nominalne agregate ne mogu se dinamizirati

⁸ K. Stores, A. Critique of Economic Reason, International University of Japan, Tokyo, 1992.

⁹ Dr Ž. Ristić i dr S. Komazec, Menadžment ljudskih resursa, ABC Glas, Beograd, 1993.

ni proizvodnja ni zaposlenost na dugi rok. Pretpostavke monetarista o opštoj fleksibilnosti i keynesijanaca o rigidnosti ukazuju na različite transmissive mehanizme koji bi početne impulse trebalo da predoče u željene efekte.

Generalnim društvenim naporima ekonomisti daju „doprinosa“ ostvarenju masovnih ekonomskih škola za obrazovanje inferioraca za stabilizacionu lingvistiku, jer jezikoslovci uspevaju da očevidne ekonomske drame i socijalne tragedije pretvore u lingvističko lebdenje oko „smisla“. Nedavno je britanska vlada ponudila univerzitetima po milion funti kao podsticaj da promene svoje nastavne planove i stil predavanja kako bi studente obrazovali da budu više preduzetnički nastrojani i da steknu znanje potrebno u privredi.

U čitavom svom radnom veku ekonomisti teže da unaprede shvatanje o delovanju ekonomije i da utiču na ekonomsku politiku. Ekonomisti, u nastojanju da utiču na ekonomsku politiku, u pravilu usvajaju gledište da svaka vlada radi za opšte društvene interese s težnjom da ustanove kako to učiniti, da odluče šta treba uraditi i da uvere javnost da rade za opšte dobro. No, teorija javnog izbora pledira ne samo da ekonomisti opisuju stvarnost nego i da utiču na društvenu politiku. I, doista, zadatak ekonomskih naučnika je da shvate kako svet funkcioniše pre nego da utiču na njega¹⁰, jer jednostavno opisivanje činjenica nije krajnji cilj nauke. Ekonomski, po Fridmanu, mogu da utiču na društvenu politiku na tri načina. Najstariji način jeste nastojanje da se javnosti da bolja ideja o društvenom interesu sa ekonomskog stanovišta. Drugi način jeste taj da ekonomisti to mogu učiniti analiziranjem promena u institucionalnim aranžmanima koje bi dovele do željenih rezultata.

Konačno, treći način uticaja ekonomista na društvenu politiku jeste da za vremena krize drže otvorene opcije.¹¹ Ali, u tom nadimanju ekonomisti otvaraju i otklanjaju i sopstvene slabosti u vidu sopstvenih interesa, koji ne mogu biti drugačiji od onih koje analiziraju (jer se ne mogu uvek smatrati izuzecima). "Ne kažem da ekonomisti u većoj meri od ostalih ljudi namerno i eksplicitno stavljaju sopstvene interese iznad opšteg interesa¹². Ali, svako od njih zna da je ono što je dobro za ekonomiste dobro i za društvo i za privredu, i obratno; jer niko od njih

¹⁰ M. Fridman, Ekonomisti i ekonomska politika, Ekonomska politika br. 1869. od 25. januara 1988. str. 49-52.

¹¹ Ibidem, str. 51.

¹² Ibidem, str. 52

eksplicitno ne koristi svoj položaj da bi naneo štetu društvu ili privredi. Bitno je ovde naglasiti da su ekonomisti kao analitičari morali da shvate da su i oni živa ljudska bića koja sopstvene interese znaju bolje od bilo čega drugog i koja svoje interese slede.¹³ No, ovde sopstveni interes ekonomista nije ograničen na usko materijalni interes iz prostog razloga što njihov interes obuhvata i želju da služe društvenom interesu. Zato je za ekonomiste esencijalno pitanje kako su oni u prošlosti uticali na ekonomsku politiku, kako oni danas utiču i kako će u budućnosti uticati na ekonomsku politiku. Ključ za razumevanje samog odgovora na postavljanje pitanja nalazi se u naučnim istraživanjima i stručnim rešenjima koja odbacuju željene efekte u prirodi i društvu.

II

Ekonomski gurui poput Fridmana, Samuelsona, Modiljanija, Dornbuša, Krugmana, Grinspena, Masgrejva, Malenvoa, Šulca, Štiglica, Hajeka, Milera, Lukasa i Bjukenena, kao ekonomski proroci koji decenijama inspirišu vlade, centralne banke i institucije i svojim savetima utiču na život miliona ljudi širom sveta, gube sve više i više na prestižu. I ako bi se izvršio monitoring o njihovoj popularnosti onda bi neko od njih izvršio samoubistvo zbog ogromnog pada sopstvenog rejtinga i imidža. Razlog je i suviše jednostavan. Velikani su previše grešili i nijednu prognozu nisu pogodili. Recepti Čikago bojsa, kao predstavnika konzervativne ekonomske misli, trebalo je da od Meksika, Brazila, Argentine i Čilea naprave privredna čuda, pokrećući ih ka neograničenom prosperitetu posle dugotrajnih hiperinflationih nereda¹⁴. Realnost je, međutim, išla drugim pravcem, koji je iznudilo ublažavanje forsiranog liberalizma i postepeno uvođenje mera protekcionističke kontrole. Skupo prodavani recepti ne samo da nisu doneli obećani ekonomski Eldorado nego su nametnuli veoma visoku socijalnu cenu s njihovom apsolutnom rigidnošću¹⁵. Čile je jedina zemlja koja je uspela da se izvuče iz kandži konzervativne terapeutike. Kao "loš đak" Čile je ublažio, uobličio i izmenio recepte u skladu sa zahtevima realne stvarnosti. I zato ova zemlja danas prolazi vrlo dobro.

¹³ Uporedi; M. Fridman, op. cit., str. 52.

¹⁴ F. Moselv (Ed.), *Heterodox Economic Theories*, E. Elgar, 1995.

¹⁵ P. Lunt i A. Fumham (Ed.), *Economic Socialization*, E. Elgar, 1996. i I. Abalman, *Dynamics and Income Distribution*, E. Elgar, 1995.

Džon Kenet Galbrajt, kao mitski korifej ruzveltijanstva i kenedizma, glasno ljutito pita gde su ti vajni latinoamerički ekonomisti bili kada je kriza bila na vidiku. Oni su samo spremni da daju svoje savete, da lansiraju svoje recepte i da „kidnu“ sa scene čim njihovi recepti dalje ne funkcionišu. Zato se oprezno povuku i više se ne čuju. Nažalost, iste kritike danas trpe i neumoljivi superbirokrati MMF koji dva puta godišnje obilaze siromašne i prezadužene zemlje, sastavljajući im nemilosrdne recepte ekonomskog diktata. Opasne su, zatim, greške usledile u zemljama Centralne i Istočne Evrope, koje su bile primorane da prihvate aplikaciju modela velikih tržišnih privreda na svoju realnost, koja je tek isplivala na površinu posle 75-godišnjeg bivstvovanja planske privrede.¹⁶

Ekonomisti su zapljusnuti modom „ljubavi prema samoći“, zahvaljujući „nezainteresovanošću“ i „zaboravnošću u promašenim prognozama“ i stanju u „akademsom samoštvu“, opterećeni samo interesom konkurentnog stvaralaštva. Oni stanuju duboko u „akademsom samoštvu“ i gledaju sami u sebe iako se ne vide i ne čuju. Oni se „osećaju“ na istim greškama koje su sami napravili i „pokajnički“ prodali u obladi ekonomske nauke, kao patent, izum, rešenje.¹⁷ Pa, šta se to desilo sa ekonomskom naukom? Da li je ta, nekada, „tužna nauka“ (kako je konstatovao istoričar Tomas Karlajl) sada pretvorena u „neverodostojnu nauku“ (kako sa jezikom žaoke govori jedan od najpoznatijih svetskih ekonomista današnjice Pol Krugman). Prof. Krugman, zapravo, govori o velikom nazadovanju u pristupu raznih ekonomskih škola, koje se kao „glupost šire nalevo i nadesno“. Krugman prosto galami sa otvorenim ocenama: „Izvesni ekonomisti prodaju crtiće, a ne ideje.“ Današnji veliki ekonomisti i nisu naučnici već reklamni bukači koji novinskoj i televizijskoj publici pričaju ono što političari, kao njihovi naručioc, žele da čuju.

Greške čuvenih ekonomista se povećavaju, gomilaju i šire meteorskom brzinom. Gotovo da više nigde nemaju prođu, jer njihovu "robu" neće više niko da kupi. Da li je to sve baš tako? Današnje ekonomske teorije su zasigurno sve manje prikladne za objašnjavanje golih ekonomskih činjenica i nezgodnih finansijskih istina, pošto su neshvatljivo napustile razboritost realnosti (koja odlazi ili dolazi - svejedno). To je posledica razrada, na naučnom nivou, veoma elegantnih modela (konceptualno) sa otvorenim udaljavanjem od

¹⁶ A. Peacock, *The Political Economy of Economic Freedom*, E. Elgar, 1997.

¹⁷ S. Zamagni (Ed.), *The Economics of Altmism*, E. Elgar, 1995.

stvarnosti. Zbog svoje apstraktnosti ekonomisti greše i nezaustavljivo srljaju iz greške u greške. Zašto? Zato što su veliki ekonomisti pomodni intelektualci koji ostaju zatvoreni u hladovini na svojim fakultetima (i univerzitetima), pišu teško razumljive knjige iz snova, kroje ekonomsku misao za nebesku ekonomiju i šepuju "šap" finansija (finansijska slinavka u oblasti novca, kamatnih stopa, deviznih kurseva, poreskog pritiska i fiskalnog deficita)¹⁸. A da bi običan ekonomista sve to razumeo, mora da pođe od prejasne evolucije same profesije ekonomista, koja je tokom poslednjih tridesetak godina „sve i svašta“ doživela i preživela. Na kraju je, ipak, prevagnula ili nadmeno pobeđila tzv. američka ekonomska škola koja je na otpad poslala sve kejnzijanske teorije, koje su se veoma pažljivo odnosile prema socijalnim i praktičnim stvarima. I upravo ta američka škola želela je da od ekonomije napravi nauku analognu fizici ili matematici, odnosno da izgradi potpuno egzaktnu nauku. Američka škola se mnogo trudila da napravi modele koji bi simultano bili validni i za Afriku i SAD, i za Rusiju i za Nemačku, i za Beograd i za Čikago. I tu su se veliki ekonomisti prevarili i sami sebe obmanuli (mada oni još to ne znaju kako). Očigledno, pretenzije američke ekonomske škole sa praktičnog stanovišta su napravile darmar, zakočivši dalji razvoj ekonomske nauke. Stvarnost, nažalost, postaje iz dana u dan sve složenija i neizvesnija u pogledu ishoda. Ekonomisti su više nego nesposobni da tumače i objašnjavaju stvarnost.

Činjenica je da ne postoji neka supstitutivna disciplina, ekonomisti greše što ne obavljaju svoje zanimanje u onom smislu da predstavljaju socijalne inženjere, što je i najdelikatniji aspekt uloge ekonomista. Prepreka za to su, ipak, velika imena, koja su se usidрила u „starom sistemu“ i koja u svakoj TV emisiji, svakom listu i časopisu, kao nadobudni eksperti, nešto objašnjavaju, osporavaju, predviđaju, prognoziraju, ohrabruju, kritikuju, teoretišu i lansiraju „bajate žvake“. Kao duhovni vodiči po užim grupama lobista prosto crtaju ekonomsku misao poput modnih kreatora. A njihovi slepi sledbenici šiju i prodaju tako skrpljena odela vladama i institucijama po basnosnosnim cenama.¹⁹ Takva imena stvaraju generalni ekonomski konsenzus koji se svakodnevno širi kao opojna droga po svetskim medijima. Kao preplaćene Biblije insistiraju na tome da se njihova misao prenosi kao

¹⁸ R. Dortman, *Economic Theory and Public Decisions*, E. Elgar, 1997. i W.A. Niskanen, *Bureaucracy and Public Economics*, E. Elgar, 1996.

¹⁹ A. Salanti and E. Screpanti (Ed.), *Pluralism in Economics*, E. Elgar, 1996.

njihov kredibilitet koji stvara tendenciju u razvoju ekonomske misli po čitavoj zemaljskoj kugli, i kad se dokopaju toga, prestižni informativni organi objavljuju, a masovni mediji preuzimaju i rasprostiru. I tako propovednički recept postaje kredo, tendencija i moda i ako je pogrešan. U pravu je, stoga, Pol Krugman kada je profesiju ekonomista definisao na sledeći način: „To je način, kao i svaki drugi način, da se čovek oslobodi pogrešnih ideja.“

Danas svi pitaju zašto je ekonomija sumorna nauka. Savremeni ekonomisti, saterani uza zid, stidljivo odgovaraju: „Možda zato što se bavi negativnim posledicama nezaposlenosti i robne nestašice, fluktuirajućim kamatnim stopama, deviznim svingovima, inflacionim euforijama, platnobilanskim poremećajima, spoljnom prezaduženošću, socioekonomskim tenzijama.“²⁰ No, i pored toga, mnogi obrazovani ljudi o ekonomiji ne znaju uglavnom ništa. Oni samo znaju da je to sumorna nauka, dok ostali neekonomski intelektualci šire negativnu predstavu o ekonomskoj nauci i diletantski razmišljaju o ograničenjima u ekonomskoj teoriji i politici ²¹.

U kom smislu je ekonomska nauka sumorna? Niko ne zna korektno da to objasni i sve, opet, ostaje nejasno. Koliko dugo to može da traje. Inače, sam pojam "sumoran" reflektuje nešto što je izgledom i karakterom izaziva tugu i depresiju, nešto što mračno, turbno, snuždeno i suviše blago i crno. Ali, taj pojam može da važi za svaki segment društvenih nauka, koji je, po prirodi stvari, neveseo i žalostan. Ekonomija je sumorna nauka, veli istoričar Tomas Karlaj, samo zato što je to nauka koja tajnu univerzuma otkriva samo u ponudi i tražnji, i ništa više i ništa dalje.

Klasični ekonomisti su mnogo voleli da istaknu da svakog pojedinca pokreće želja da u najvećoj mogućoj meri i u kontinuitetu permanentno uvećava svoje prihode, a trud (rad), koji u to ulaže, određuje sve odnose među ljudima; jer, svaki čovek zna bolje od bilo koga drugoga da iskoristi sopstvena sredstva, i ukoliko mu je omogućeno da ih slobodno razmenjuje sa drugim ljudima, zajedno sa njima će ostvariti i najbolje moguće rezultate u smislu obima, strukture i načina proizvodnje, kao i relativnih cena. Zbog toga su klasični ekonomisti, kao leseferisti, smatrali da je samo ispravna politika

²⁰ P.P. Hamblin (Ed.), *Ethics and Economics*, E. Elgar, 1996.

²¹ J. Broome and Ph. Mongin, *Economics and Philosophy*, Cambridge University Press, 1996.

nemešanja države u ekonomske tokove.²² Karlajlu se, međutim, to nije dopadalo, pošto je smatrao da slika života postaje veoma turobna ukoliko se svi međuljudski odnosi zasnivaju na „novčanim sponama“, a ljudi kao „nomadi“ neprestano lutaju u potrazi za zaradom. S tim u vezi Alfred Maršal je napisao: „Da su ekonomisti stare škole bili jasniji, u pogledu toga da materijalno bogatstvo ne smatraju glavnim ciljem čovekove delatnosti, izbegli bi mnoga pogrešna tumačenja, a Karlajlova (i Raskinova) tumačenja ciljeva čovekovog pregalaštva i korišćenja bogatstva ne bi bila praćena žestokim napadima na ekonomsku nauku zasnovanim na uverenju da ona ne uzima u obzir ni jedan drugi motiv izuzev sebične žudnje za bogatstvom i promocije bezočne sebičnosti.“

Šta današnji ljudi obično misle kada kažu da je ekonomija sumorna nauka. Laici obično ne misle ništa, a i ostali intelektualci (neekonomski) ponavljaju samo tu otrcanu frazu bez nekog logičnog razmišljanja. A šta bi ljudi mogli da misle ukoliko bi, doista, nešto razmišljali ili, prosto, išta mislili? Najjednostavnije, moguće je da kažu da je ekonomija dosadna, što za fiziku, astronomiju i medicinu neće da kažu. Zašto? Zato što ljudi smatraju da se ekonomija bavi pitanjima sa kojima su i laici upoznati iz svakodnevice, života i rada, te stoga imaju pravo da od ekonomista očekuju da im govore „narodnim“ jezikom, koji će biti razumljiv i zanimljiv. To, pak, podseća na staru priču o ekonomisti kao čoveku koji dobro računa, ali nije dovoljno spretan da postane računovođa.

Generalna konstatacija da je ekonomija sumorna nauka teža je i gora od samih prideva „dosadna“ i „nezanimljiva“. Ekonomija, doduše, i mora biti tegobna, jer se svakodnevno susreće sa problemom neograničenih potreba naspram ograničenim resursima.²³ Ekonomska nauka, koja doprinosi prilagođavanju „netašicama“ time što iznalazi načine za najbolje moguće solucije korišćenja ograničenih sredstava, i treba da se nominuje turobnom, depresivnom i sumornom naukom. U današnjem svetu gotovo niko i ne smatra da ostvareni ekonomski napredak duguje ekonomistima. Ekonomisti nisu ni dokazali ko je zaslužan za povećanje proizvodnje po glavi stanovnika. Doduše, oni nisu ni tražili javno priznanje, jer su previše radili za svoju ličnu korist. Objektivno gledano, niko nije ni zaslužio iz prostog razloga što oni sami (ekonomisti) „proizvode“ inflaciju, krizu, nezaposlenost,

²²D. Davidson, *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, E. Elgar 1994.

²³D.A. Walker (Ed.), *Welfare Economics and the Theory of Economic Policy*, E. Elgar 1995.

nestabilnost, nestašice.²⁴

Međutim, realnost, po pravilu, ne odgovara idealizovanoj slici iz udžbeničke verzije klasične ekonomije iz razloga (1) što konkurencija nije savršena, (2) što informacije nisu potpune, (3) što sistem zavisi od fluktuacija u proizvodnji i prinudne nezaposlenosti, (4) što privatne odluke ne moraju da budu optimalne, (5) što raspodela prihoda može da bude nepravedna, (6) što državna politika može da ispravi takvu situaciju i (7) što tržište stvara monetarni standard koji dovodi do razumne ekonomske stabilnosti. I, pošto u ekonomiji „nema besplatnog ručka“, ostaje i dalje da važi floskula o sumornoj ekonomskoj nauci²⁵.

III

Makroekonomijom se još vredi baviti, i to baviti dobro i požrtvovano, uspešno i dugoročno, i ako su kontraverze veoma naglašene i jake između postojećih ekonomskih škola (kejnzijanci, monetaristi, novi klasičari i novi kejnzijanci). Uvođenje nevoljne nezaposlenosti, osporavanje automatizma opšte ravnoteže, intervencionizam i makroekonomska perspektiva jesu obeležja kejnzijanske škole. Kvantitativna teorija novca, Filipsova kriva, odbacivanje aktivizma i monetarni pristup platnom bilansu jesu glavne karakteristike monetarističke škole. Prelazak od adaptivnih ka nacionalnim očekivanjima jeste kredo novih klasičara. Najzad, prelaz sa kvantitativnih na cenovne reakcije jeste "srce" novih kejnzijanaca. Epicentar kejnzijanske makroekonomije je deficit agregatne tražnje; recesije su produkt pada egzogenih izdataka i rešenje je indukovani stimulan - povećavanje izdataka i smanjivanje poreza, bez pridavanja značaja monetarnoj politici²⁶. Fridman i Bruner su toku novca, međutim, dali središnje mesto, ukazali na značaj tzv. prirodne stope nezaposlenosti i istakli da su neophodne nove mikroosnovne makroekonomije i da se privreda vraća u ravnotežu i bez makroekonomije. Konačno, novi klasičari su napustili adaptivna, ex

²⁴ Uopredi: A. Alesina, R. Perotti, Politička ekonomija rasta, The World Bank Economic Review, 3/94.

²⁵ J. Tobin, Full Employment and Growth, E. Eigar, 1996.

²⁶ A. Chrystal i S. Price, Controversies in Macroeconomics, Prentice Hall, Harvester Wheatsheaf, London, 1994

post očekivanja u korist racionalnih, ex ante očekivanja, što je izazvalo novokejnzijsku reakciju i njihovo dokazivanje da agregatna ponuda nije na kratak rok vertikalna, da aktivistički indukovane promene tražnje mogu stimulisati proizvodnju, i da naglasak kejnzijske agregatne tražnje treba premestiti na rigidnosti tržišta rada, koje nije fleksibilno. Osnovna reafirmacija kejnzijske ekonomije jeste svojevrsni odgovor na monetarističku filozofiju da "svi problemi proizlaze iz isuviše visokih nadnica" i novoklasičarima da je "tržište rada fleksibilno".²⁷

Karl Bruner i Alan Melcer u svojim istraživanjima najveću pažnju ipak pridaju neizvesnosti i troškovima pribavljanja informacija (pošto su monetarni impulsi glavni faktor varijacije proizvodnje, uposlenosti i cena). Zbog toga se insistira na tome da društvo razvije institucije poput novca, kao medijum razmene, jer pojedinci efikasno koriste sve informacije i uče iz proteklog iskustva; oni više nisu okrenuti ka prošlosti, niti ekstrapoliranju proteklog ponašanja, već gledaju u budućnost i na vreme predviđaju eventualne nepovoljne posledice.²⁸

U debati šta treba učiniti, ekonomisti (true to forum), do sada, su se usredsređivali na makrostvari, kao što su javni dug i spoljni deficit, oni su postali potpuno nemi o mnogim pitanjima mikroekonomije. Na površini, ekonomija uvek nudi način da se o tome razmišlja: troškovno-dobitna analiza, koja se dobro nosi sa rizikom. Ali, u bavljenju neizvesnostima troškovno-dobitna analiza je loša.²⁹

Nastojeći da raskinu zavisnost od sumrne ekonomije ljudi postaju privrženici, robovi nekog od postojećih modela mišljenja (kejnzijsanci, monetaristi, novi klasičari, neokejnzijsanci), kako je nekada pisala Džoan Robinson. Želju da izbegnu posledice sumorne ekonomije oni prikrivaju zaštitnim omotačima retorike. Zato se svi zovu eksperti. Ekonomija, dakle, nije tvrda zaštićena nauka.³⁰

Lester Thurow tvrdi da gotovo sve industrijski razvijene zemlje sve više žive po zakonitostima „privrede znanja“. Stoga se ekonomski privlačna radna mesta otvaraju u branšama čiji glavni kapital su umne glave (kompjuterski softver, informatički menadžment i konsultantska

²⁷ R. Skidelskv, Keynes, Oxford University Press, London, 1996.

²⁸ R. Brunner i A. Meltjez, Money and Economy, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

²⁹ S. Lombardint., Growth and Economic Development, E. Elgar, 1996.

³⁰ G. M. Hobgson (Ed.), Economics and Biology, E. Elgar, 1995.

aktivnost). Samo znanje i kvalifikacije u modernoj privredi mogu trajno da opravdaju razlike u dohotku. Društvo greši kada pravi veliki jaz između elite radnika sa znanjem i radne snage bez odgovarajućeg obrazovanja. Bogati se povlače u izolovane rezidencijalne četvrti i gube svoj interes za zajednicu. Oni zaboravljaju da njihov uspeh zavisi od toga da li društvo u dovoljnoj meri obrazuje masu zaposlenih. Zato Thurow obavezuje državu na stalnu obrazovnu ofanzivu, a preduzeća na investiranje u razvoj i obrazovanje svojih zaposlenih. Spas se ne vidi u slobodnom delovanju tržišnih snaga nego u aktivnoj ekonomskoj politici koja poveća snagu društva putem ulaganja u budućnost i sutrašnje platioce (jer „radnici znanja“ svoje znanje uvek nose sa sobom).

Profesor Paul Krugman se, u poslednje vreme, bavi krizom ekonomske nauke i mnogo voli da razgraniči dva tipa ekonomista, i to: (a) profesori i (b) politički preduzetnici. Profesori, u pravom smislu reči, jesu akademski ekonomisti zatvoreni u okviru sopstvenih knjiga i časopisa u kojima pišu i raspravljaju o pojedinim ekonomskim pitanjima i to uglavnom sa naučno rigoroznim, nepopularnim i teškim stilom pisanja i sa malim uticajem u javnosti. Politički intelektualci su, međutim, spretni profesionalni intelektualci različitih vrsta, koji pišu za široku čitalačku publiku (a ne kao profesori koji „pišu“ za druge profesore). Politički preduzetnici lako i brzo pišu. Oni ne haju na naučne opreznosti niti su nesigurni kada daju odgovore iz rukava. Ekonomsko neznanje je, po Krugmanu, osnovni razlog zbog čega ekonomska nauka nije u stanju da se suoči sa izazovima modernog doba. Ekonomska stvarnost već godinama zbunjuje akademske ekonomiste i praktičare. Javili su se, naime, problemi koje ekonomisti nisu očekivali, kao što su usporavanje privrednog rasta, povećanje nejednakosti u raspodeli dohotka i porast budžetskog deficita. Pa, sta je onda funkcija ekonomista? To je aktivnost koja je neophodna da se odbacuju loše ekonomske ideje sa ciljem da dobre ideje prežive, zaključuje Krugman.

Inflacija nije samo monetarni fenomen, kako su inače kruto verovali monetaristi. Novac nije samo uzročnik inflacije već transmisija³¹. Zato nije jasno zašto vlade dopuštaju da se novac po inflatornoj stopi uvećava. Nije jasno ni to zašto država i sama postaje žrtva inflacije koja je sama indukovala: ubrzavanje inflacije ubrzava

³¹ D. Hevmann i A. Leijonhuvud, High Inflation, Oxford, Clarendon Press, 1995.

optičaj, smanjuje tražnju za novcem i sužava bazu inflatornog poreza na dugi rok. Zato država „grabljivica“ gubi. Visoka inflacija je ipak simptom duboke krize javnih finansija, raskoraka između neefikasnog poreskog sistema, neprimerenog poreskom potencijalu, i javnih izdataka. Ovaj fiskalni sindrom „visoka inflacija“ je svojevrsni začarani krug. Visoka inflacija je produkt političke nesposobnosti da se javne finansije postave na zdravu i regularnu osnovu. Visoka inflacija onemogućava racionalno fiskalno upravljanje time što remeti budžet. Zato je „budžetsko ograničenje“ raskorak između željenog nivoa izdataka i prikupljenih poreskih prihoda. Realizacija fiskalnog deficita i rasta novca može biti čvrsta (ili labava), a spremnost javnosti da apsorbuje državni dug postavlja okvire mogućem kumulativnim dugu, bez pribegavanja pozajmljivanja od centralne banke. U uslovima visoke inflacije država gubi kredibilitet, a dugoročno tržište kapitala postaje segmentirano. Prostori za zaduživanje se sužavaju. Vlade tada pribegavaju kvazifiskalnim deficitima kada je vrlo teško povući granicu između monetarne i fiskalne politike. Vlade mogu, uvećavajući bazni novac (sinjoraž), pokrivati svoj deficit, ali se pokreće inflacija koja umanjuje realnu kupovnu moć novokreiranog novca kojim treba zatvoriti deficit³². Samim tim, i vlade podležu inflatornom porezu. Otuda je inflacija porez na realne novčane bilanse. Pri tome, realna vrednost novca pada, što proističe iz prava vlade da štampa novac.

Takva praksa postoji u zemljama u kojima je doskorašnja naglašena korelacija „politička demokratija - tržišna privreda“ supstituisana novom korelacijom „politička demokratija - kresanje budžetskog deficita“. Sintetizovani indikator toga jeste indeks fiskalnog zdravlja, koji faktički nominuje učešće izdataka javnog sektora u društvenom proizvodu. „Fiskalno zdravlje“ podrazumeva određeno učešće izdataka javnog sektora i kreće se u uskoj margini 30-40% za gotovo celokupnu „masu“ razvijenih tržišnih privreda. Smanjivanje fiskalnog deficita, u tom kontekstu, smatra se ključnom polugom obnavljanja međunarodne konkurentnosti, obuzdavanja inflacije i učvršćivanja poverenja u nacionalnu valutu. Razlozi su jednostavni: ukoliko država pokaže odlučnost u odnosu na samu sebe i svi ostali će podlegati tvrdom budžetskom ograničenju. To je dobar „povod“ da se ustanove određene „pravilnosti“ u procesu uspostavljanja „odnosa“ između političke demokratije i fiskalnog

³² B. Pilat, The Economics of Rapid Growth, E. Elgar, 1994.

deficita, i to: (1) sa kresanjem budžeta počinje se u vreme krize koja nameće neodložna i brža rešenja, (2) prvi na „udaru“ je javni sektor u nastojanjima da se učini efikasnijim, (3) posle jednokratne prodaje državne imovine i punjenja državne kase, sledeći korak je fiskalno prilagođavanje oslonjeno na restriktivnu monetarnu politiku i izbor prioriteta.

Naša epoha je ipak najbliža snu o generalnom skoku čovečanstva iz vladavine potreba u vladavinu slobode zahvaljujući toj savremenoj ekonomskoj nauci, koja je na planu ekonomske instrumentalizacije (modeliranje) „mnogo“ doprinela za opštu ekonomsku politiku (bez obzira što nije razrešila dilemu između pune uposlenosti i monetarne stabilnosti ili probleme „uravnoteženog rasta“ koji nastoji da eliminiše krize, ako ne i ekonomske cikluse).³³ To je, naravno, i socijalna duša ekonomske nauke (zašto je ekonomija smatrana moralnom naukom). No, nemiri vremena na ekonomskom planu traže alternativne solucije i pokreću čitav niz gotovo nerešivih pitanja (problema): (1) kako na brzinu radikalno smanjiti siromaštvo, (2) kako smanjiti jaz u dohotku između društvenih slojeva, (3) kako obezbediti da vlada racionalno troši sredstva, (4) kako očuvati prirodne resurse i čovekovu okolinu, (5) kako rešiti „opasne“ probleme urbanizacije, (6) kako rešiti problem pune zaposlenosti i monetarne stabilnosti, (7) kako očuvati uravnoteženi razvoj, itd. Za davanja generalnih odgovora ipak su potrebna nova seriozna istraživanja i nova traganja, i da ekonomisti konačno shvate da duguju doprinos napretku novog društva.

Zbog toga se ekonomisti okreću ekonomiji preduzetništva (i menadžerstva) koja se bazira na pokretačkoj „draži“ ekonomskog života slobodnih ljudi, na inicijativi zaposlenih i firmi, i na stvaranju nacionalnog bogatstva. Nova ekonomska strategija, međutim, pobija efikasnost konzervativne i liberalne politike.

Konzervativna politika se zasnivala na pretpostavkama da se raspodela sredstva i dobiti najbolje ostvaruje na tržištu i da se najbolja uloga, koju država igra u privredi, sastoji u pomoći firmama da investiraju u nove fabrike i opremu, u održavanju uravnoteženog budžeta, u smanjenju poreza na profit investitora i prihode firme, i u održavanju inflacije blizu „nule“. No, u novoj globalnoj privredi, ova

³³ H S.G. Medema i W. J. Samuels (Ed.), *Foundations of Research in Economics*, E. Elgar, 1996.

politika je osuđena na neuspeh, pošto politika nemešanja gubi svoj smisao upravo onda kada stopa rasta celokupne privrede pokazuje tendenciju opadanja. Za razliku od konzervativne strategije, liberalna strategija polazi od pretpostavke da država može da drži stabilan rast podešavanjem uticaja budžetskog deficita na ukupnu ekonomsku tražnju. Usporavanje privrednog rasta liberali vide kao rešenje u većim budžetskim rashodima, koji povećavaju kupovnu moć potrošača. Od liberala se i mogu uzeti tri ideje, i to: (1) tržište samo po sebi ne omogućava stabilan rast, ali pravo rešenje treba potražiti u jačanju tržišta putem državnih investicija u zajedničke ekonomske resurse, a ne u preraspodeli dobiti, (2) jednakost je neraskidivo povezana sa rastom, ali pravilan pristup predstavlja pružanje šanse prosečnim ljudima, a ne obećanju jednakih rezultata i (3) održavanje ukupne tražnje podstiče privredni rast, ali u globalnoj privredi ovaj napor treba usmeriti ka ukupnoj svetskoj tražnji i na usaglašavanju ekonomskih politika. U celini posmatrano, ekonomija preduzetništva počiva na sledećim „stubovima“: (1) čvrsto opredeljenje za investicije u zemlji, (2) nova finansijska i monetarna disciplina, (3) nova strategija za povećanje konkurencije i oslobađanja tržišta, (4) novi sporazum sa radnicima i firmama, i (5) novo strateško opredeljenje za slobodnu svetsku trgovinu. Obezbeđenje resursa potrebnih firmama i radnicima za povećanje produktivnosti jeste cilj preduzetničke ekonomije. Sa većim ulaganjima u zajedničke privredne resurse vlada treba, paralelno, da ograniči izdatke za potrošnju. Vlada bi, takođe, mogla da postepeno ukine subvencije i zaštitne mere u privredi, i da, na taj način, ne destimuliše tržišnu utakmicu, koja postiže inovacije i povećanje produktivnosti.³⁴ Doduše, vlada bi mogla da pomogne i stručno usavršavanje radnika, a da firme brže prihvate inovacije i tehnološki napredak. Konačno, vlada treba da pomogne u procesu povećanja ekonomskih mogućnosti i obnovu održivog privrednog rasta kako bi radnici i firme došli do obezbeđenja visoko plaćenih poslova, porasta životnog standarda i većeg profita.

³⁴ J. Creedy, *The Economics of Higher Education*, E. Elgar, 1995.

IV

Makroekonomija jeste najdinamičnija naučna disciplina današnjice (pored finansijskog monetarnog, fiskalnog i berzanskog menadžmenta), koja uključuje biheviorističke elemente ekonomije, kao što su očekivanja, kredibilitet i informacije. Informacije, po pravilu, utiču na očekivanja i kredibilitet jednako isto kao sto antiinflaciona reputacija vlade determiniše stabilizacioni kredibilitet, koji „hrani“ razvojno poverenje i neinflatorna očekivanja. U tom lancu, svi stiču iskustvo i svi uče kroz „grešku i pokušaj“ (tzv. kriva učenja - histerizis). No, nepredvidivosti makroekonomske politike je ipak moguća, i to ponajviše zbog okruženja. Naime, i vlada je prinuđena da nagomilani budžetski deficit (zbog nemoćnosti smanjenja javnih izdataka i povećanja poreskog opterećenja), koji neminovno provocira akceleraciju monetarnog rasta da bi se deficit monetizovao. Zbog toga, kamatne stope padaju, a proizvodnja počinje privremeno da raste³⁵. To pak pokreće inflatornu spiralu i „gura“ radnike da ugovaraju više nadnice da bi se obezbedili od inflatornog poreza. Država se sada okreće emisiji obveznica, koje provociraju rast kamatnih stopa, sa odloženim efektom naplate. Stabilno tržište obveznica „guši“ inflaciju bez rasterećenja transaktora od depresirajuće valute posle minimiziranja izloženosti inflatornom porezu. Učenje u inflatornom okruženju sada postaje ključno u rastućem trendu poverenju subjekata iz razloga što njihove obveznice u duhu Rikardo-Bardove teoreme postaju bogatstvo, pošto im duguje država. Tu je u potpunosti eliminisan budući porez koji bi naknadno razrezala država da bi vratila dug. Eliminirana je, istovremeno, i strepnja da se vrednost domaće valute u trenutku vraćanja duga naglo smanji zbog inflatornog poreza pomoću koga se „snalažljiva“ država razdužuje. Tako kredibilitet vlade iznova raste, jer je pragmatizam kreatora ekonomske politike „pobedio“ očekivanja „pozitivnim“ informacijama iz okruženja o neinflatomom rastu.

³⁵ R.Burdekin i F.Langdana, Confidence, Credibility and Macroeconomic Policy, Routledge, Londtm, 1995.

U tom smislu, savremenu maticu makroekonomije ne treba više tumačiti kao dugotinjajući sukob monetarizma i kejnizijanizma nego kao razvoj jedinstvenog neovalrasijanskog istraživačkog programa i kao usmerenje ka novim pojavama i fenomenima unutar jednog te istog istraživačkog projekta, koji otkriva sličnost i bliskost ideja sa konvergentnom i divergentnim stavovima. Time se u pravilu izbegavaju zamke besplodno uglašanih modela opšte ravnoteže, koji „jedino služe za stvaranje novih i novijih ekonometrijskih modela“³⁶. Jer empirijski dokazi nikada do kraja i nikada potpuno nisu potvrdili (niti odbacili) bilo koju postojeću teoriju niti su otkrili neku novu premisu. Zato je i beskonačni spor između monetarista i kejnizijanaca (sa utrkom u procesu naknadnog uvođenja novih naučnih argumenata i empirijskih fakata) postao bespredmetan i nekoristan. Jer, stare teorije nikada ne umiru, one se samo nadograđuju i inoviraju. To je jednostavno zato što je ekonomija „meka nauka“ i počiva na tzv. mirdalovskim vrednosnim sudovima. Između apriorističkog testiranja koherentnosti teorija i aposteriornog preživljavanja testova (modela) „bitiše“ pluralizam ideja, koji se u makroekonomiji ispoljava samo kao neovalrasijanski istraživački program. Zato teoriju valja predstavljati samo kao istraživačku strategiju, a ne kao zaokruženi (zatvoreni) skup pretpostavki modela. Ekonomska nauka nikada neće ni imati „tvrdo jezgro“ i to će trajati sve dok ne „popuste“ rigidne pretpostavke o našem „potpunom znanju“ i „nečijim“ zanosnim sklonostima ka modelskim prognozama.

V

Da li bi svet bio bolji da njime upravljaju ekonomisti. Za očekivati je da tako misle ekonomisti i da tako i pišu ekonomski časopisi. Gotovo sve u politici, za šta se ljudi, u pravilu bore, svodi se, ipak, u suštini na ekonomiju. A tiče se, u biti, radnih mesta, zarada, penzija, štednje, investicija, rasta, izvoza, konkurencije, blagostanja. Zbog toga, profesionalni ekonomist i većito kritikuju one koji upravljaju svetom, što od njega prave toliki haos. Jednostavno, ekonomisti žarko žele da promene način razmišljanja ljudi kada bi se njima upravljalo više po njihovom ukusu. Zato i poznatom

³⁶ R.Beckhansse, Tnterp:reting Macroeconomi'cs,Routledge,London, 1996.

Samjuelsonu nije važno ko sastavlja (piše) zakone u zemlji već da li on može da piše ekonomske udžbenike u toj zemlji. Nova izdanja ekonomskih udžbenika uticala su na promenu ekonomskih pogleda na politiku i na ljude koji utiču na ekonomsku profesiju, koja je, tokom poslednje decenije, gotovo u potpunosti eliminisala i najgore vidove ekonomske nekompetentnosti. Naučna ekonomska mudrost odnela je prevagu, a nove ideje zbrisale su mogućnost povratka starog u ekonomskoj praksi. Tako i jeste ako se hvalimo. Ali, ko je kreirao raniju ekonomsku politiku koja je katastrofalno delovala i neminovno, stoga, propala? Samo ili najviše ekonomisti. Gde su one dugo hvaljene teorije planiranja, upravljanja tražnjom, dirigovanja industrijom i državnog vlasništva koje su tako sugestivno formulisane i vešto skrivale štetu. U ekonomskim udžbenicima, naravno.

Danas se, međutim, daju bolji saveti, koji se, doduše, opasno iskrivljuju u samom procesu prenošenja. Zbog toga su i političke odluke slabo fundirane zaokretanjem unazad časovnika liberalnog izbora. Ali, danas se i dobre političke zamisli zasnivaju na lošoj ekonomiji. Argument nalazimo u tome što se privatizacija češće shvata kao način da se zaradi, a ne kao način da se unapredi konkurencija. Na tim osnovama i vlade često prikazuju deregulisanje kao nešto na šta ih prisiljava globalno tržište, a ne kao način da se poveća efikasnost privređivanja i podigne životni standard. Zbog toga su i politički programi loši programi, a loši su zato što se zasnivaju na lošoj ekonomiji. Ekonomisti su, u tom kontekstu, skloni da druge krive što ne razumeju njihove udžbenike, a ne sebe, zato što ekonomija nije donela bolje rezultate.

Ekonomiju je, naravno, veoma teško dobro predavati. Neupućenima ekonomija često deluje iznenađujuće (naročito zbog onoga što se ne može) i čudno (zbog onoga što se nepotrebno zatupljujuće matematizuje). Ekonomska profesija je za to odgovorna, jer modele malo ko shvata, a činjenice ekonomisti nerazumno objašnjavaju. Osnovna načela mikroekonomije i bazični stavovi o ulozi cena i tržišta nisu spora među današnjim ekonomistima. Ekonomisti samo nepotrebno traće vreme, vodeći polemike o spornim pitanjima, koja na manje - više diskutabilan način, proističu iz zajedničkih temeljnih principa. Stvar je u tome da javnost to dokuči, pogotovu kad joj je namera da razborito sudi o državnoj politici. „Javnost i njeni političari uvučeni su u večite prepirke o stvarnim efektima podizanja kamatnih stopa ili smanjenja poreza na kamatnu dobit i sl. da bi

zaključili da se ekonomisti u svemu razilaze i da ništa ne shvataju. Dok god ekonomisti najglasnije raspravljaju o stvarima koje najmanje razumeju, a čute o temeljnim idejama koje ih objedinjavaju, male su šanse da se nešto promeni“ (Economist) .

Najveća greška ekonomista je, ipak, ta što su dozvolili da je ekonomska politika najviše očekivala od vlade, koju su i sami savetovali. Statičnost je gotovo uvek nailazila na svesrdnu podršku ekonomista. Jedva čekaju da se pojave inflacija, nezaposlenost i tržišni propusti, pa da „grunu iz svih topova“. Ali, ekonomisti obično ne žure mnogo da postave pitanje da li će eventualni lek vladine intervencije u privredi pogoršati ekonomsku situaciju. Ekonomisti „stare škole“ na tržišnu ekonomiju gledaju sa strahopoštovanjem. Oni i dalje smatraju da je tržište čudesna stvar, jer ljudi koji rade bez vidljive koordinacije i vođeni pretežno sopstvenim interesom uspevaju da ostvare bravuzorno korisne rezultate. Danas su, međutim, takvi udžbenici retka stvar da svoje čitaoce dovedu do takvog nadahnuća. Moderni udžbenici, ipak, poručuju da tržišta nisu savršena i da to mogu biti samo vlade, savetovani od ekonomista. Pa, koja je onda najbolja stvar za javnost: ekonomisti, vlade ili tržište. Jadno je to pitanje, nema šta.

Nekada je Pol Samjuelson pisao da se ne treba zanositi modelima iz Azije, gde se uspeh privrede plaća gotovo ropskim položajem zaposlenih, već gledati na Austriju i Norvešku kao primere razvoja podobne za ljude koji pripadaju zapadnoj civilizaciji sa visokim poštovanjem individualizma. I kada su tada priupitali ondašnjeg austrijskog kancelara Krajskog kako uspeva da tako stabilno vodi ekonomiju, Krajski je mudro odgovorio da je to zato što su svi ekonomisti sa svetskom reputacijom otišli u veće i razvijene zemlje da ih usrećuju svojim idejama. Danas američka stabilnost i uspon, koji traju, u pravilu, su posledica pragmatične politike, koju vode profesionalci, koji se ne zanose monetarizmom ili kejnzijanzmom. Rabin i Grinspen jesu antiheroji ekonomske teorije. U SAD zato niko više i ne poriče da američku privredu ne vode više velike revolucionarne ideje nego progmatizam. I, doista, sve što je manje revolucionarnih ideja, to je ekonomija zdravija. Doduše, ovaj zaključak je moguć samo za već stabilne ekonomije iza kojih stoji i podjednako stabilna ekonomska politika. Zato Dornbuš, kao pripadnik „Nove paradigme“, peva odu performansama ekonomije, koja ipak počiva na pragmatici i koja mnogo ne respektuje velike ekonomske teorije. Projekti nove radikalne transformacije zasnovani na površnim

„ekonomskim teorijama“ imaju relativno mali intelektualni značaj i gotovo nikakvu empirijsku potvrdu. Tzv. veliki ekonomisti izgubili su skromnost u predlozima i opreznost pred „strelovitom“ generalizacijama (Pol Krugman): Džefri Saks je svojim „metodama“ kumovao socijalnoj katastrofi u Rusiji, međunarodne finansijske institucije su, takođe, svojim "Specijalnim metodama", dosta je urađeno na planu pretvaranja privreda azijskih tigrova u latinoamerički kaos, a lider današnje „konzervativne revolucije“ Njut Grinič, koji previše veruje u slobodno tržište, za gladnu decu kaže da „ona treba da se nauče odgovornosti i disciplini, i da shvate da im niko ništa ne duguje; oni treba da dobiju samo ono što mogu da dobiju na tržištu i ništa više“ (Noam Čomski). Na svetskoj ekonomskoj sceni, dakle, vlada kolekcija cinika koji kreiraju i nameću ekonomske teorije na „plaćenim“ projektima tranzicije, privatizacije i liberalizacije u formi globalizacije „neznanja“ i mondijalizacije „izdate profesije“.

U tom kontekstu globalni jastrebovi tragaju za uspostavljanjem sveobuhvatne kontrole nad građanima, prirodnim bogatstvima i kapitalom u formi demokratske regulacije planetarnih tokova i transnacionalnih poslova (interesa). Takav mondijalistički trend prati opasan jaz između isforsiranog „kraja nacionalne države“ i grandomanskih težnji ka „proliferaciji slabih država“ uz odsustvo efektivnih globalnih demokratskih institucija. Da li je to „globalizacija sa ljudskim likom“ i šta ostaje od teorije „održivog razvoja“, koja propagira ekološki podnošljivu socijalnu pravednu i efikasnu privredu.³⁷

Globalistički (nominalistički) pogled na svet logičan je nastavak liberalizacije, koja je povezana sa privatizacijom državnih (javnih) preduzeća, povećanjem uloge privatnog sektora i preduzetničke inicijative smanjenjem uplitanja države u privredne tokove (deregulacija), povećanje slobode protoka finansija i stranih ulaganja. Globalizacija je, samim tim, novo ishodište ponašanja transnacionalnih korporacija, promene u tehnologiji proizvodnje i distribucije, ekonomije obima, ponašanja potrošača, liberalisanje spoljne trgovine i protoka kapitala, proširenja granica za lociranje preduzeća i ignorisanja važnosti blizine sirovina, proizvodnje i tržišta, i, naročito, ekonomske uloge nacionalnih granica. Simbol globalizacije jesu transnacionalne korporacije kojima se i domaće vlade udvaraju

³⁷ Ekonomska politika, br. 2642-2643, od 9. decembra 2002., str. 42.

zbog stranih ulaganja u „globalnom trendu“ širenja pseudovrednosti (globalni standardi za hranu), poput teletine (u čijoj se proizvodnji koriste hormoni) i genetički izmenjene hrane (hrana za stoku i semenska roba).³⁸ Globalizacija, kao takva, ruši katedrale nacionalnih vrednosti i nacionalne pripadnosti i uništava lokalne zajednice da bi popločala stazu ka globalnom kapitalizmu (poput političke levice koja je permanentno hranila internacionalistički pogled na svet). Globalizacija, doduše, može da poveže nacionalne privrede, proširi tržište, omogući pristup novim tehnologijama u proizvodnji i distribuciji, osigura priliv stranog kapitala. Ali, globalizacija donosi i nesreće: povećava ranjivost ekonomski slabijih, ubrzava zahteve za prilagođavanjem i modernizacijom privrede, unosi nepredvidiva kretanja u tokovima kapitala, pridonosi špekulativnim napadima na domaću valutu, izaziva finansijske krize, brza prebacivanja proizvodnje i zaposlenosti iz zemlje u zemlju, i povećava ekonomsku i socijalnu ranjivost malih zemlja u razvoju.³⁹

Globalitarizam nudi nadu za jedan bolji život i tehničku sreću čoveka. Ali, globalizacija nudi perfidno osvajanje vlasti i kontrolu nad kapitalom. Zato je invazija bogatih na ekonomskoj unificiranosti u trendu sa stihijom nagomilavanja kapitala. Nagon za bogaćenjem vodi u totalitarizam pošto bogatstvo postaje nova agresija. A radi se o tome da se ekonomija ipak mora spiritualizovati, jer siromašne valja staviti pod zaštitu. Etičko je pitanje ravnopravnija i ravnomernija raspodela bogatstva, a ne samo ekonomsko ili socijalno (i ako je novac već postao religija). Globalitarizam ne sme da bude doktrinama razbarušen samo u ekonomskom smeru, jer bi na scenu mogla da nastupi politika „upotreba čoveka“. Tada bi, doista, etiku i prirodu zamenili politika i profit, što bi gurnulo ljude u ropstvo plastične misli. Prvi put mondijalistički intelektualci već ne mogu da prepoznaju vlasnike vlasti kapitala, a njihova reč gubi bitku u odnosu na ekonomsku moć.

Jasno je da Evropska unija želi da postane velesila (pored SAD) na ekonomskom, političkom i vojnom polju, jer poseduje jedinstveno tržište, zakonodavstvo, parlament, vladu (Ekonomska komisija), monetu (evro), vojsku (mimo NATO). Jedino se ne zna kakva će biti država: federalna, konfederalna, savez država ili evropska država od koje "svi" očekuju korist (subvencije u poljoprivredi, sredstva budžeta za prestrukturiranje privrede, resursi fondova za

³⁸ H. Holmen, Limits to globalization, European Review, 1997. st 75-87.

³⁹ Dr M. Jovanović, Globalizacija i Evropske vrednosti, Svet finansija 191/2002 st 22-25.

razvoj nerazvijenih područja, zaštita od konkurencije, stabilna valuta, priliv nove radne snage, odbrambena zaštita, unapređenje ljudskih prava, istinsku demokratiju, uravnotežen budžet, harmonizirane poreze, kontrolisan javni dug, veći životni standard i stabilan nivo cena i zaposlenost, nove tehnologije, priliv stranog kapitala, infrastruktura)⁴⁰.

ZAKLJUČAK

Nadaleko čuveni saveti Melona da treba likvidirati deonice i likvidirati nekretnine da bi se pročistio sistem od truleža nije daleko od istine pošto je sadašnja globalna kriza udarila kao grom iz vedra neba, iako je većina učenih glava predviđala nastavak ekonomskog uspona. Time je nobelovac Krugman iznova dokazao da su postojeća konvenciona ekonomska rešenja neuspešna, čak i kontraproaktivna.⁴¹ Između Džona Majnarda Kejnsa i Milтона Fridmana nismo dovoljno naučili kako bi se sprečilo da se nešto ne ponovi, jer tzv. napredne ekonomije sa tzv. stabilnim vladama nisu imale nikakav odgovor na produženu stagnaciju i deflaciju. Scenario globalne propasti kao da je prepisan iz ekonomske istorije tridesetih, a vešti bankari MMF-a nisu sastavili pakete spasonosnih mera. Ali, ekonomska zgrada treba da je ozidana razumljivim jezikom, a ne jednačinama i dijagramima formalne ekonomije, koje su samo skele za podizanje intelektualne zgrade.

Nobelovac Lukas tvrdi da je makroekonomija nastala kao odgovor na Veliku depresiju i da je njen glavni problem prevencija depresije. Jednom rečju, moderna makroekonomska politika je konačno razrešila problem cikličnog ekonomskog kretanja, kako inače voli da zaključi Ben Bernake. Stoga, ljudi mrze MMF, jer „on ne radi svoj poso kako treba“: zahteva uvođenje mera fiskalne štednje, povećanje poreza, kresanje javne potrošnje i reduciranje budžetskog deficita s jedne strane, i zahteva strukturne reforme s druge strane, kao preduslov za odobravanje zajmova privredama u krizi. I, ako je to bila teorija, pokazala se, nažalost, prilično pogrešnom (Krugman), pošto je MMF u ulozi spasitelja „zabrljao“ dvostruko: udario na kamatne stope

⁴⁰ OECD, Fiscal Federalism in Economics in Transition, Paris, 1991.

⁴¹ Pol Krugman, Povratak ekonomije depresije, Heliks, Beograd, 2010, str.3-5.

i nalegao na devizni kurs⁴². Naime, tzv. hedž fondovi, po Krugmanu, ne slede etimološko značenje engleske reči „to hedge“ - umanjiti gubitak putem uloga, odnosno investiranja. U finansijama se „hedžuje“ da bi se obezbedila sigurnost za tržišne fluktuacije ne okrnje bogatstvo. U praksi, međutim, hedž fondovi reprezentuju biznis transakcije da se izvuce što veća korist iz tržišnih fluktuacija. Sam prelazak iz „duge“ u „kratku“ poziciju, tj. špekulativna prodaja zajmljene, pa potom, prodate aktive sa očekivanim padom cena jeste u stvari „prazna“ prodaja, koja provocira pucanje „mehurića“ i povratak u carstvo ekonomije depresije. Povratak depresije, stoga, označava da su neuspesi ekonomike tražnje (nedovoljnost privatne potrošnje za iskorišćavanje punih proizvodnih kapaciteta) nedvosmisleno postali kočnica prosperiteta zbog čega je primetno došlo do pomeranja fokusa ekonomske misli sa ekonomije potražnje na ekonomiku ponude. Rezultat teorijskih rasprava, u krajnjoj konsekvenciji, glasi: manjak ukupne tražnje uspešno bi se samorazrešio kada bi plate i cene u situaciji rasta nezaposlenosti rapidno pale. Ali, cena u situaciji nadolezeće recesije ne padaju brzo, a ekonomisti ne uspevaju da se slože zašto je to tako. Zato su rešenja ekonomista u javnosti izgubila kredibilitet, a „veliki“ ekonomisti ne znaju da se usmere na dugoročni rast iz razloga što konvencionalna rešenja ekonomske politike nemaju nikakav uticaj. Globalna paraliza globalne recesije globalne ekonomije iscrpila je globalne rezerve megakapitala⁴³. Rekapitalizovati recesionu finansijsku ekonomiju sa investicionim dopingom proizvodne strukture i tržišne konkurentnosti profitne ekonomije nove zaposlenosti faktor rada i kapitala jeste globalni izazov, koje „desetkovano“ znanje ekonomista ne može da reši zbog neznanja „ekonomije zasnovane na znanju“.

⁴² Ibidem, st. 9-10.

⁴³ P. Krugman, op. cit., str. 124. i 192-194.

LITERATURA:

1. L. C. Thurow, *Opasni tokovi razvoja ekonomske teorije*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1987. str. 13.
2. *Ekonomske analize: Perspektive konjunkturnih istraživanja*, *Ekonomska politika*, br. 1871. od 8. februara 1988. str. 51.
3. J. Glass i W. Johnson, *Economics - Progression, Stagnation or Degeneration*, Harrvester Wheatsheaf, London, 1989.
4. T. Domburg, *Macroeconomics*, McGraw Hill, N. York, 1987.
5. Dr Ž. Ristić i dr S. Komazec, *Menadžment ljudskih resursa*, ABC Glas, Beograd, 1993.
6. K. Stores, *A Critique of Economic Reason*, International University of Japan, Tokyo, 1992.
7. Dr Ž. Ristić i dr S. Komazec, *Menadžment ljudskih resursa*, ABC Glas, Beograd, 1993.
8. M. Fridman, *Ekonomisti i ekonomska politika*, *Ekonomska politika* br. 1869. od 25. januara 1988. str. 49-52.
9. *Ibidem*, str. 51-52
10. *Uporedi*; M. Fridman, *op. cit*, str. 52.
11. F. Moselv (Ed.), *Heterodox Economic Theories*, E. Elgar, 1995.
12. P. Lunt i A. Fumham (Ed.), *Economic Socialization*, E. Elgar, 1996. i I. Abalman, *Dynamics and Income Distribution*, E. Elgar, 1995.
13. Peacock, *The Political Economy of Economic Freedom*, E. Elgar, 1997.
14. S. Zamagni (Ed.), *The Economics of Altmism*, E. Elgar, 1995.
15. R. Dortman, *Economic Theory and Public Decisions*, E. Elgar, 1997. i W.A. Niskanen, *Bureaucracy and Public Economics*, E. Elgar, 1996.
16. A. Salanti and E. Screpanti (Ed.), *Pluralism in Economics*, E. Elgar, 1996.
17. P. P. Hamblin (Ed.), *Ethics and Economics*, E. Elgar, 1996.
18. J. Broome and Ph. Mongin, *Economics and Philosophy*, Cambridge University Press, 1996.
19. D. Davidson, *Post Keynesian Macroeconomic Theory*, E. Elgar 1994.
20. D. A. Walker (Ed.), *Welfare Economics and the Theory of Economic Policy*, E. Elgar 1995.

21. Uporedi: A, Alesina, R. Perotti, Politička ekonomija rasta, The World Bank Economic Review, 3/94.
22. J. Tobin, Full Employment and Growth, E. Elgar, 1996.
23. Chrystol i S. Price, Controversies in Macroeconomics, Prentice Hall, Harvester Wheatsheaf, London, 1994
24. R. Skidelsky, Keynes, Oxford University Press, London, 1996.
25. R. Brunner i A. Meltzer, Money and Economy, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
26. S. Lombardini, Growth and Economic Development, E. Elgar, 1996.
27. G. M. Hodgson (Ed.), Economics and Biology, E. Elgar, 1995.
28. D. Hevman i A. Leijonhuvud, High Inflation, Oxford, Clarendon Press, 1995.
29. B. Pilat, The Economics of Rapid Growth, E. Elgar, 1994.
30. H. S. G. Medema i W. J. Samuels (Ed.), Foundations of Research in Economics, E. Elgar, 1996.
31. J. Creedy, The Economics of Higher Education, E. Elgar, 1995.
32. R. Burdekin i F. Langdana, Confidence, Credibility and Macroeconomic Policy, Routledge, London, 1995.
33. R. Beckhans, Interpreting Macroeconomics, Routledge, London, 1996.
34. Ekonomska politika, br. 2642 - 2643, od 9. decembra 2002., str. 42.
35. H. Holmen, Limits to globalization, European Review, 1997. str. 75-87.
36. Dr M. Jovanović, Globalizacija i evropske vrednosti, Svet finansija 191/2002 str. 22-25.
37. OECD, Fiscal Federalism in Economics in Transition, Paris, 1991.
38. Pol Krugman, Povratak ekonomije depresije, Heliks, Beograd, 2010, str. 3-5.
39. Ibidem, str. 9-10.
40. P. Krugman, op. cit., str. 124. i 192-194.

Rad primljen: 14.07.2011. god.

Rad odobren: 22.07.2011. god.